

INNEHÅLL

Förord	7
--------	---

I

RELIGION SOM KUNSKAP

Religionen och vetenskapens anda	13
Neuraths båt	29
Ingemar Hedenius och religionen	37
Verkligheten som Guds språk	56
Teologiska tillbakablickar och kognitiv oro	68

II

VERKLIGHETSTOLKNINGAR I LITTERATUR OCH KONST

Erik Gustaf Geijers personlighetsfilosofi	87
Viktor Rydbergs livstolkning	114
Emilia Fogelklous sökande tro	134
Konst, religion och insikt om verkligheten	154
Tidigare publicerade texter	173
Litteratur	175

FÖRORD

Det är ett något tveksamt företag att bearbeta och ge ut gamla egenproducerade texter. Resultatet kan framstå som en lite löjeväckande protest mot tidens gång. Att jag nu ändå tar risken beror på att jag tycker att de texter jag sammanför här bildar ett gemensamt tema som jag inte har utformat tidigare på något samlat sätt. Detta tema kan ha ett intresse i en pågående diskussion. Många delar har också varit undanskymda i mindre tillgängliga publikationer.

Bokens första del ger olika aspekter på religionen som kunskapsform, och diskuterar hur studiet av religion och etik kan väcka och hålla vid liv mänskliga försök att skapa en helhetsbild av verkligheten. Sådana gestaltningar behöver vara i samklang med vetenskapen för att vara tillfredsställande men också ta hänsyn till våra andra sätt att möta verkligheten – i vardagen, i etiken, i konsten och i stunder av djuperfarenhet. I första delens avslutande essä kallar jag behovet av helhetsgestaltningar för kognitiv oro och i andra delen presenterar jag några svenska författare, som idag knappast står i centrum för det allmänna intresset men som drivna av kognitiv oro har skapat intressanta helhetsbilder av tillvaron med bevarad respekt för vetenskap-

lig kunskap. Jag ser deras bilder som sammanfattande gestaltningar av den mångskiftande verklighet vi möter i vardagslivet genom våra sinnen och vårt förstånd. Som ofta när det gäller gestaltningar kan flera olika sådana vara möjliga och rimliga, men det utesluter inte att en av dem är den mest tillförlitliga eller att vi kan inspireras i vårt sökande av att möta flera olika bilder.

Under min aktiva tid vid universitetet har jag arbetat med idéhistoriska och empiriska studier av religion, religionskritik och allmänna livsåskådningar. Det arbetet har jag nu lämnat bakom mig, men det snäva urval av artiklar som jag sammanfört i den här boken behandlar sådant som jag inte är färdig med. Jag fortsätter att fundera över det, vill gärna höra synpunkter på det och jag hoppas att det ska leda läsaren till ett ökat intresse för hur vi ska hitta en tolkning av vår situation som människor i världen utan att hamna i kvasivetenskapens skumrask. Jag tänker mig inte att läsaren ska överta någon av de olika bilder som skymtar i framställningen utan istället inspireras till att forma en egen bild som successivt visar sig hållbar i livserfarenheten. Min personliga bild, som vilar på en form av kristen gudstro, blir bara skissartat presenterat i den här boken. Jag hoppas senare kunna återkomma till centrala frågor om gudstrons innehåll och då också mera direkt kunna sätta fokus på den nya naturvetenskapens förhållande till religionen.

Den mystiska erfarenhetens betydelse för vår verklighetsorientering är något som skymtar i alla essäerna. Också detta är ett tema som jag skulle vilja återvända till.

Essäerna i boken är helt fristående och liknande tankar när det gäller empirism, ontologi och teologi återkommer i flera av dem. Gemensamt för alla är att de kan ses som försök att fånga in ett förhållningssätt till verkligheten. Detta förhållningssätt kallar jag *insikt* för att sedan diskutera hur insikten påverkar vår övergripande gestaltning av tillvaron – det jag kallar *grundmönster*. Jag utvecklar resonemanget utförligast i den sista essän i boken. Trots att boken är liten är den inte tänkt för sträckläsning.

Texterna har i huvuddrag varit publicerade tidigare och en del är föredragsmanus. De flesta är reviderade eller omarbetade här och notapparat och litteraturhänvisningar är förkortade till ett minimum. I slutet finns en förteckning över de ursprungliga publikationerna där litteratur och källhänvisningar är utförliga.

Jag är mycket tacksam för det tryckningsbidrag som jag fått av Kungl. Vitterhetsakademien och för det arbete som förlagsredaktören ägnat åt mitt manuskript.

I
RELIGION SOM
KUNSKAP

RELIGIONEN OCH VETEN- SKAPENS ANDA

För flera år sedan besökte jag universitet i Dar es-Salaam. Det gick bra att klara sig med engelska i Tanzania, men jag hade läst en grundkurs i det fascinerande språket kiswahili och jag frågade på universitetet hur man ska översätta "vetenskap" till kiswahili. Läraren, som jag frågade, sade att man kunde använda ordet "utafiti" som egentligen betyder "nyfikenhet". Det sättet att översätta tyckte jag var bra och jag kom att tänka på en bok om vetenskapens arbetsätt av filosofiprofessorn Sören Halldén. Den heter *Nyfikenhetens redskap* (1980). Jag har tagit intryck av den när jag beskriver det som jag här kallar vetenskapens anda. Termen "anda" är avsedd att föra tankarna till Max Weber och hans klassiska studie *Den protestantiska etiken och kapitalismens anda*, som utkom 1905 (sv. övers. 1992). Jag ska anknyta till Webers sätt att bilda begrepp och föra resonemang.

När Weber talar om kapitalismens anda säger han att det begreppet inte kan definieras på aristoteliskt sätt i början av undersökningen. Istället vill han under studiens gång söka efter drag i den empiriska verkligheten som kan sammanfattas under begreppet kapitalismens